

BİR GELENEĞİN KÜLTÜREL İZLERİ: İZMİR TİRE İLÇESİ “ŞEMSIYE DÜZME” GELENEĞİ

Hale YAMANER OKDAN* & Bora OKDAN**

* Doç. Dr. Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Türk Halk Oyunları Bölümü, hale.yamaner@ege.edu.tr

** Doç. Dr. Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Türk Halk Oyunları Bölümü, bora.okdan@ege.edu.tr

Received Date 27.02.2024. Revised Date: 15.03.2024. Accepted Date: 21.03.2024

Copyright © 2024 Hale Yamaner Okdan and Bora Okdan. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Özet

İzmir ili Tire ilçesi “şemsiye düzme” geleneğini konu alan bu çalışma tek durum araştırma modeli (single case) kullanılarak hazırlanmış, görüşme, gözlem ve alanyazın tarama verilerine dayanan betimsel bir çalışmadır. İzmir’de evlenme adetleri günümüzde en canlı şekli ile uygulanmaya devam edilen geleneklerdendir. Evlenme adetleri evlilik törenlerinin öncesinde, düğün ve düğün sonrasında yapılan çeşitli uygulamaları kapsar.

Evlenecek kızların aile ve yakın çevresinin desteğiyle hazırladıkları çeyiz, önemsenmekte ve köklü bir geleneğin devamı olarak yaşatılmaya devam edilmektedir. Bu yazı Türk kültüründe düğün geleneği ve çeyiz adetleri hakkında alanyazın taraması verilerine dayalı bilgiler içermekte, İzmir Tire ilçesine özgü bir hediyeleşme ve çeyiz götürme âdeti olan “şemsiye düzme” âdetini incelenmektedir.

İzmir ili Tire ilçesinde 10.12.2020 ve 19.12.2022 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmalarında gözlem, kamerayla tespit ve beş kaynak kişiyle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerle tespit ettiğimiz “şemsiye düzme” geleneği Tire ilçesine özgü bir hediyeleşme ve çeyiz götürme uygulamasıdır. İzmir ili dâhil olmak üzere Batı Anadolu kıyı şeridinde yer alan bölgede 2011 yılından itibaren aralıklarla yürüttüğümüz alan çalışmalarımızda uygulamanın başka bir örneğine rastlanmamıştır. İzmir’in civar illeri ve dahi İzmir’in diğer ilçelerinde var olmayan “şemsiye düzme” geleneği, Tire ilçesinde gözlemlendiğimiz ve günümüzde yok olmaya yüz tutmuş folklorik bir unsurdur. Bu çalışma günümüz uygulamaları üzerinden “şemsiye düzme” geleneği hakkında bilgilere yer verdiği gibi, Eski Türk inanç ve sosyal yaşamına dair izler taşıdığını düşündüğümüz geleneğin kültürel izlerinin sorgulanarak yorumlandığı bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Evlenme adetleri, düğün geleneği, çeyiz, İzmir çeyiz geleneği, Türk kültürü.

CULTURAL TRACES OF A TRADITION: İZMİR TİRE DISTRICT “ŞEMSIYE DÜZME” TRADITION

Abstract

This study, which is about the "şemsiye düzme" tradition in Tire district of Izmir, is a descriptive study prepared using a single case research model and based on interview, observation and literature review data. Marriage customs in Izmir are among the traditions that continue to be practiced in their most vibrant form today. Marriage customs include various practices performed before, during and after the wedding ceremony.

The dowry prepared by the girls to be married with the support of their family and close circle is considered important and continues to be kept alive as a continuation of a deep-rooted tradition. This article contains information based on literature review data about wedding traditions and dowry customs in Turkish culture, and examines the "şemsiye düzme" custom, which is a gift-giving and dowry custom specific to Izmir Tire district.

The "şemsiye düzme" tradition, which we identified through observation, camera detection and face-to-face interviews with five source people during the field research we conducted in the Tire district of Izmir province on 10.12.2020 and 19.12.2022, is a gift-giving and dowry practice specific to the Tire district. No other example of the practice was found in our field studies that we have carried out intermittently since 2011 in the region located on the Western Anatolian coastline, including Izmir province. The "şemsiye düzme" tradition, which does not exist in the surrounding provinces of Izmir or even in other districts of Izmir, is a folkloric element that we observe in the Tire district and is on the verge of extinction today. This study not only provides information about the "şemsiye düzme" tradition through today's practices, but also is a study in which the cultural traces of the tradition, which we think bears traces of old Turkish belief and social life, are questioned and interpreted.

Keywords: Marriage customs, wedding tradition, dowry, Izmir dowry tradition, Turkish culture.

Giriş

İzmir'in güneydoğusunda ve merkeze 80 km uzaklıkta yer alan Tire, doğusunda Ödemiş, kuzeyinde Bayındır, batısında Torbalı ve Selçuk ilçeleri, güneyinde Aydın ilinin Germencik, İncirliova ve Efeler ilçeleri ile çevrilidir. Kuzeyinde Küçük Menderes Ovası yer alan Tire, zengin coğrafyasının da etkisiyle tarih boyunca Hitit, Frigya, Lidya, Pers, Helen, Roma ve Bizans gibi birçok uygarlıklara sahne olmuştur. İlçe ekonomisi tarım, ticaret ve sanayiye dayanır. Pamuk ve tütün başta olmak üzere, buğday, domates, biber, incir, zeytin gibi tarımsal ürünlerin yetiştirildiği bölgede bu çeşitlilikte ilçenin tek akarsuyu olan Küçük Menderes ırmağının etkisi büyüktür. Doğal zenginliklerinin yanı sıra, İzmir'in zengin tarihi ve kültürel yapısını da Tire ilçesinde tüm canlılığıyla görmek mümkündür. Bölgenin geleneksel yapısı, ait olduğu bölgenin tarihi ve kültürel zenginlik ve çeşitliliğinin derin izlerini taşır.

Araştırmanın evreni İzmir ili Tire ilçesi geleneksel düğün uygulamalarıdır. İnsan yaşamında önemli üç geçiş dönemi doğum, evlenme ve ölümdür. Her biri kendi içerisinde birtakım geleneksel adetlerle hayat bulur. Çeşitli inanç, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçiş dönemlerini bağlı buldukları kültürün beklenti ve kalıplarına uygun olarak yönetir. Her bir uygulamada amaç kişiyi geçiş dönemindeki yeni durumuna hazırlamak, kutlamak, kutlamaktır. Aynı zamanda bu dönemlerde zararlı etkilere karşı daha açık ve gücüz olduğuna inanılan kişi, tehlikelerden ve kötülüklerden korumak istenmektedir (Örnek, 1995: 131).

Aynı zamanda geçiş dönemlerinde insanlar çeşitli adet ve inanmalarla kendilerini yeni yaşantılarına hazırlar. Bir geçiş dönemi olarak kız ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşaması olan evlilik, aileler arasındaki dayanışmayı sağlar ve toplumsal ilişkileri düzenler (Örnek, 1995: 185).

Evlenme gelenekleri dünyanın her yerinde görülmekle birlikte, Türk kültüründe de özel bir öneme sahip olup günümüzde hala en canlı şekli ile sürdürülen geçiş ritüellerindedir. Evlenme gelenekleri evlilik törenlerinin öncesinde ve evlilik sürecinde, düğün ve düğün sonrasında yapılan çeşitli uygulamaları kapsar. Düğün geleneği içerisinde yer alan başlıca uygulamalardan biri de çeyiz adetleridir.

Geleneksel Türk düğünlerinde çeyiz adetleri kına gecesinin öncesi veya sonrasında çeşitli günlerde gerçekleşir. Çeyiz; kız evi tarafından hazırlanması, yeni evli çiftin evine götürülmesi ve sergilenmesi, sergi sonunda tekrar toplanması gibi çeşitli aşamaları kapsar.

İzmir ili Tire ilçesi geleneksel kültürü çeyiz götürme âdetini konu alan bu araştırmada, bölgeye has bir uygulama olan "şemsiye düzme" âdeti incelenmiştir. "Şemsiye düzme", erkek ve kız evleri arası karşılıklı hediyeleşmede hediyelerin getirilmesi ve gelinin çeyizlerinin kız evinden sergilenecekleri eve taşınması aşamalarında görülen bir uygulama şeklindedir. Unutulmaya yüz tutmuş bir evlenme geleneği olan "şemsiye düzme" geleneğini ele alan bu araştırma, tek durum

araştırma modeli (single case) kullanılarak hazırlanmış, görüşme, gözlem ve alanyazın tarama verilerine dayanan betimsel bir çalışmadır.

Türk Kültüründe Düğün, Çeyiz ve Hediyeleşme Adetleri

Tarih boyunca Türk topluluklarında aile toplumun temeli olarak görülür. Ailenin temellerinin atıldığı düğün günleri de aile kurumu gibi kutsal sayılmıştır. İlk anlamı ile bağlama, bağlanma anlamına gelen düğün kelimesi, *düğ-* fiil kökü, *tüğ-* biçiminde Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde geçer. Yine Oğuz Kağan Destanı'nda da *çalgılı, oyunlu toplantılar* düğün sözü ile tanımlanır (Boratav, 1973: 205). Düğmek mastarından gelen düğün kelimesi, bağlamak, düğmek, düğümlemek anlamlarına gelir. Çağatayca ve Uygurca düğüm anlamında kullanılmış olan sözcüğün, Anadolu ağızlarında m/n değişmesi ile "düğün" olarak kabul görmüş olduğu ve yaygınlaştığı savunulur (Yakıcı, 1991: 33).

Düğünler Türk geleneksel yaşantısının en ihtişamlı, en coşkulu kutlamalarıdır. Düğün törenlerinde gerçekleştirilen her bir ritüel toplumsal kültürel belleğin ürünleridir. Düğün töreni ile ilan edilen evlilik, her toplumun sahip olduğu kültür tarafından belirlenmiş töre, adet, gelenek ve görenek gibi yazılı olmayan kural ve kalıplar çerçevesinde gerçekleşir (Çeliker ve Genç, 2019: 3). Düğün gelenekleri Anadolu'da benzer özellikler sergilemekle birlikte yöresel birtakım farklı uygulamalara da sahiptir. Aynı uygulamaların farklı bölgelerde farklı adlandırmalar altında yapıldığı da görülmektedir.

Türk kültüründe çeyiz, düğün gelenekleri içinde yer alan, pek çok görkemli kutlamayı bünyesinde barındıran bir gelenektir. Çeyiz kız çocuğun doğduğu tarih ile başlayıp çeyiz çıkarma ile son bulur. "Kız beşikte (kundakta), çeyiz sandıkta" ya da "kız kucakta, çeyiz bucakta" şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı üzere anneler kızlarının çeyizi için doğdukları günden itibaren hazırlıklara başlarlar. Geleneksel Türk düğün gelenekleri içinde yer alan çeyiz adetleri çeşitli aşamalarda gerçekleştirilen özel uygulamalara sahiptir. Çeyiz geleneği çeyiz sandığı, çeyiz hazırlama, çeyiz götürme, sandık basması, çeyiz görme, çeyiz serme, çeyiz yazma, çeyiz asma, çeyiz alma, çeyiz senedi, sağdıç günü, çeyiz çıkarma, çeyiz katarı, çeyiz alayı gibi birçok ritüel ile zenginleşir. Yöresel farklılıklara sahip bu adetler, çeyiz serme gibi özel adlarla da anılmaktadır.

Akadca'da hediye etmek anlamına gelen *şarāku* fiilinden türetilen *şeriktu(m)/şiriktu(m)* kelimesi çeyiz anlamına gelmektedir. Eski Babil dönemine ait olan birçok metinde çeyiz geleneğinin varlığı, hatta bu geleneğe ait içeriğin listesine rastlanmaktadır (Toptaş, 2019: 409-414). Arapça'da yolcunun, gelinin veya sefere çıkacak olan ordunun gereksinim duyabileceği eşya, gıda, silâh vb. malzemeler anlamındaki *cehâz* (cihâz) kelimesinden Türkçeye geçmiş olan çeyiz kelimesi, *çehiz* ve *çeyiz* şeklinde yaygınlık kazanmıştır (Demir, 2017: 133). Çeyiz antropoloji sözlüğünde ataerki topluluklarda evlenerek haneden çıkacak olan kızın mirastan payını önceden alması ve sonrasında miras paylaşımının dışında bırakılması şeklinde açıklanmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 195). İlk yazılı Türk metinleri olan Orhun Kitabelerinde cihaz ve kalın kelimeleri yer alır. Kalın, adına başlık da denen ve oğlan evinden kız evine çeyiz hazırlamak üzere verilen parayı ifade eder (Demir, 2017: 130).

İhtiyacı karşılamak amacıyla verilen hediye anlamında kullanılmış olan çeyiz kelimesinin maddi ve manevi yardımlaşmaya dayalı bir uygulamayı işaret ettiği görülür. Binlerce yıllık adet ve inançlarla beslenerek çok yönlü bir olgu olarak karşımıza çıkan çeyiz, ekonomi ile de ilişkili olan sosyoekonomik bir olaydır. Çeyiz aynı zamanda etnografik bir olgudur (Kademoğlu, 1999: 99). Kendisine yeni bir hayat kurmaya hazırlanan genç kızlara maddi anlamda destek olmak amacıyla doğumundan itibaren ailesi ve sonrasında sosyal çevresi tarafından çeyiz adı altında hediyeler sunulur. Maddi boyutu yanında bu geleneksel uygulama ile genç kıza hayatının en önemli geçiş dönemleri arasında yer alan evlilik sürecinde ihtiyaç duyacağı manevi destek de

sağlanmak istenmektedir. Bu uygulamayla aynı zamanda kadın evlenme sürecine hazırlanmakta ve kadın için evlilik cazip hâle getirilmek istenmektedir. Özellikle dışevlilikçi (egzogami) topluluklarda başlık parası yerine tam aksi bir uygulama olarak evlenen kadının mal, para, hayvan veya arazi biçiminde erkek tarafına beraberinde değer aktarma uygulaması görülmektedir (Darga, 2013: 277).

Tarihi olarak çok derin, coğrafi olarak çok geniş bir alana yayılan çeyiz kültürü MÖ 5. yüzyıla dayanır. MÖ 5. yüzyıla ait belgelerden evlenecek kızın ailesinin çeyiz verdiği bilinir. Çeyiz olarak para, giyim eşyası ve mücevherin yanında kölelerin de bulunduğu yazılı belgelerden öğrenilenler arasındadır (Darga, 2013: 277). Bizans döneminde de çeyiz kültürü ile ilgili pratiklerin olduğuna Tamara Talbot Rice “Bizans’ta Günlük Yaşam” adlı kitabında değinir. Bizans’ta düğünden önceki gün gelin odasının duvarlarına gelinin değerli eşyaları asılır (Rice, 1998: 195).

Çeyiz geleneği, Avrupa’da da uzun bir geçmişe sahiptir. Çoğunlukla büyük ailelerin zenginliğini ve gücünü artırmak, hatta zaman zaman devlet politikalarını ve ülke sınırlarını belirlemede etkili olmuştur. Taşıdığı ekonomik nitelik dışında evliliğin onanması anlamına gelen çeyiz iki aile arasındaki dostluğun sağlanmasında da önemlidir.

Çeyizin hazırlanmasına kız çocuklarının bebeklik dönemlerinden itibaren başlanır. Sürecin uzun olması hem maliyet hem de zaman açısından ailelere kolaylık sağlar. Günümüzde her ne kadar pek tercih edilmiyor olsa da geçmiş dönem çeyizlerinin önemli parçaları olan el emeği ürünler özellikle çeyize verilen önemin bir nişanesi idi. Çeyiz el içine karışacak olan kız içi yüz akı, ailesi için gurur kaynağı bir durum olarak değerlendirilirdi. Çeyizin hazırlanması kadar taşınması ve sergilenmesi (yazılması) gibi çeşitli aşamaları da önem arz eder.

Özellikle gelinin çeyizinde bulunan eşyaların çeyiz görmeye gelen misafirler tarafından kolayca görünür şekilde sergilenmek amacıyla özenle yeni gelin evine yerleştirilmesi anlamına gelen “çeyiz asmak” geleneği Anadolu’nun pek çok bölgesinde halen sürdürülmektedir. Koç ve Durmaz Giresun ili Şebinkarahisar ilçesinde yaptıkları alan araştırması verilerine dayanarak bölgenin çeyiz adetleri hakkında şu bilgileri verir: “Kaynak kişilerin verdikleri bilgilere göre, onların evlendikleri dönemde, düğünden üç gün önce, kız evinden 3-5 kişinin kızın çeyizini sermek için oturacakları eve gittiğini ve tüm çeyizin görünür şekilde yerleştirildiğini belirtmişlerdir. Kaynak kişi çeyiz götürme işini “kız tarafı götürür, düzer koşar gelirdi” şeklinde ifade etmiştir. Çeyiz yerleştirme işi bittikten sonra, komşular, akrabalar çeyizi görmeye giderlerdi. Fakat günümüzde artık çeyiz görme yapılmadığı belirtilmiştir (Koç ve Durmaz, 2019: 192). Erzurum’da çeyiz kız evinde bir odaya serilir. Dolayısıyla çeyizin taşınması söz konusu değildir. Günümüzde bölgenin çeyiz serme geleneği düğünden on beş, yirmi gün önce kız evinde gerçekleşir (Mutluer ve Can, 2021: 402).

“Çeyiz yazma” adlandırması “çeyiz asma”, “çeyiz serme” ifadelerine benzer şekilde çeyiz eşyalarının göze güzel gözükecek şekilde yerleştirilerek sergilenmesi anlamında kullanıldığı gibi, Erzurum’da farklı bir çeyiz uygulamanın adlandırması olarak da karşımıza çıkar. Kız evinde sergilenen çeyizin oğlan evi büyükleri tarafından liste halinde yazılmasına Erzurum’da “çeyiz yazma” denir. Oğlan ve kız tarafı bu listeyi onayladıktan sonra kız babasına verir. Benzer bir çeyiz yazma adetini Diyarbakır’da görmek mümkündür. Diyarbakır’da kına gecesinden üç gün önce kızın çeyizi serilir ve çeyiz üç gün sergilenir. Üçüncü gün çeyiz olarak hazırlanan her şey teker teker liste halinde yazılır (Karakalle ve Özbağı, 2018: 681).

Gelinin çeyizinin sergilendiği çeyiz odaları Osmanlı döneminde kız evinin ekonomik durumunun bir nişanesidir. Sergilenen eşyalar içinde sandık çeyizi olarak; işlemeli başörtüler, havlu takımları, işlemeli yatak takımları, tülbentlerin yanı sıra damat için oyalı gömlekler, donlar, iç çamaşırı, kürk ve manto gibi giyim eşyaları, ayakkabılar; iğnedenlik, tarak kesesi,

kaşık torbası, işlemeli tencere tutaçları, süpürge, faraş, ayna, mutfak kazanları ve tencereleri, sini, hamam taşı, ibrik gibi günlük hayatta ihtiyaç duyulan ev eşyaları bulunmaktadır (Nutku, 1993: 297-298).

Çeyizin sergilenmesi gibi gelin eşyalarının başka bir evde sergilenecek olması durumunda sergileneceği mekâna taşınması da özel ritüellerle gerçekleştirilen önemli bir aşamadır. Kız evinde hazırlanmış çeyizlerin taşınması kalabalık katılımlı, zaman zaman müzik ve dansın da eşlik ettiği bir eğlence ile gerçekleştirilir. Söz kesme geleneğinde erkek ve kız evlerinin karşılıklı hediyeleşmesi sırasında da hediyeler benzer bir tören eşliğinde götürülür. Söz kesiminde erkek tarafı kıza grep, çorap, elbiselik kumaş, terlik vb. olan bohça verir. Kız tarafı da söz bohçasına mendil, gömlek, kravat, çorap vb. söz kesti alameti olarak koyar. 'Bohçalar karşılıklı verilince söz kesilmiş olur (Artun, 1998: 96). Bazı bölgelerde söz kesildikten sonra hediyeleşme başka bir güne bırakılmadan, kız isteme anında gerçekleştirilir. Önceden hediye bohçalarını hazırlamış olan kız ve erkek tarafı, Tekirdağ bölgesi uygulamaları örneğinde de olduğu gibi söz kesilen akşam karşılıklı hediyeleşir.

Kimi aman araçlarla, kimi zaman yayan yürüyerek, kimi zaman katırlarla veya atlarla taşınan çeyizler veya söz kesme hediyeleri özel olarak süslenmiş tepsilere, bohçalara veya sepetlere konulur. Örneğin Erzurum'da hazırlanan hediyeler kız evine götürülmek üzere bir katıra yüklenir. Koç veya kısır bir koyun da düğünde yenmek üzere katırın arkasından gönderilir. Katırın boynuna büyük bir çan takılır ve üzerine imam bindirilerek kız evine gidilir. Kız tarafı gelen misafirleri karşılayarak yer gösterir. Eğlence içinde sohbetler yapılır, yemekler yenir. Bu tür sohbet ve oyunlardan sonra geriye dönülür (Mutluer ve Can, 2021: 402). Antalya Korkuteli'nde oğlan ve kız ailelerinin birbirlerine verdikleri hediyelere dürü adı verilir. Aynı zamanda davetiye anlamına da gelen ve bohça da denilen dürü, gelin kızın ve damadın annesi, babası ve kardeşleri gibi birinci derece yakınlarına verilir (Gök ve Savaş, 2023: 105).

Tire “Şemsiye Düzme” Geleneği

İzmir ili Tire ilçesinde 10.12.2020 ve 19.12.2022 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmalarında gözlem, kamerayla tespit ve kaynak kişilerle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler neticesinde bölgenin düğün gelenekleri hakkında çeşitli bilgilere ulaşılmıştır. Alan çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz “şemsiye düzme” geleneği Tire ilçesine özgü bir hediyeleşme ve çeyiz götürme uygulamasıdır. İzmir ili dahil olmak üzere Batı Anadolu kıyı şeridinde yer alan bölgede 2011 yılından itibaren aralıklarla yürüttüğümüz alan çalışmalarımızda uygulamanın başka bir örneğine rastlanmamıştır. İzmir'in civar illeri ve dahi İzmir'in diğer ilçelerinde var olmayan “şemsiye düzme” geleneği, Tire ilçesinde gözlemlendiğimiz ve günümüzde yok olmaya yüz tutmuş folklorik bir unsurdur.

Tire'de düğünler sonbaharda olur. Bunun nedeni ilkbaharın iş zamanı olmasıdır. Halk çoğunlukla geçimini tütün işi yaparak sağlamaktadır ki tütün işi nisan ayında başlar. Bu nedenle düğünler iş olmayan zamana denk getirilmeye çalışılır. Genelde sonbaharda, hasat sonu, ekim ayından sonra yapılan düğünler günümüzde mutlaka perşembe günü olur. Çarşamba gününden eğlenceler başlar ve perşembe günü gelinin getirilmesi ile düğün biter. “Şemsiye düzme” adetinin de yer aldığı çeyiz götürme uygulaması çarşamba günü olur (Mehmet Çaylı, Kişisel Görüşme, 19.12.2022).

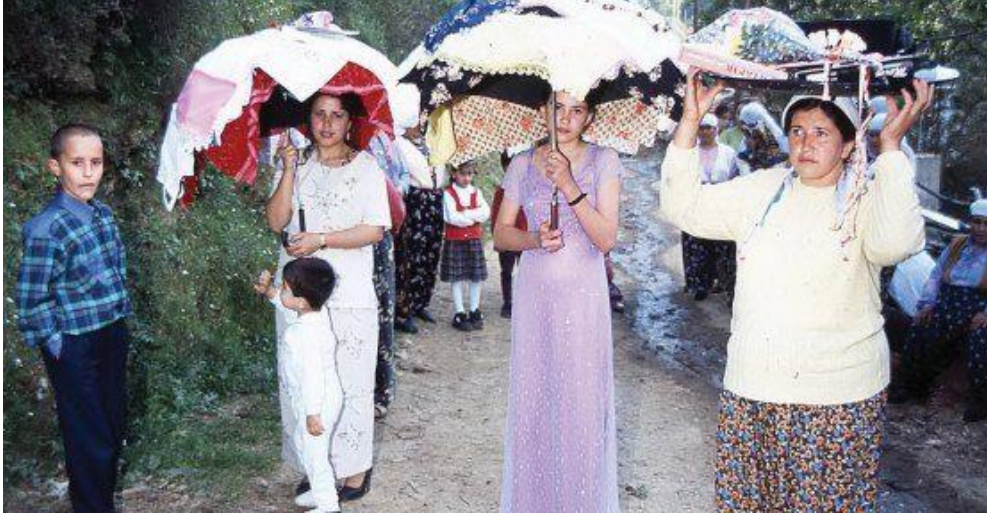
Tire'de çeyiz götürüleceği gün çeyizi kız evinden erkek evi alır. Köyde dolaştıran çeyizler tekrar kız evine geri getirilir. Çeyizi taşıyacak olan kişiler çeşitli örtüleri, çorap, mendil, oyacı yazma, havlu gibi vb. çeyiz eşyalarını diğer bölgelerden farklı olarak süsledikleri şemsiyeleri açmak suretiyle şemsiyenin üzerinde sergi şeklinde taşırlar. Bu nedenle geleneğe yörede “şemsiye düzme” denmektedir. Diğer bölgelerle benzer şekilde çeyiz taşımada süslenmiş tepsilere ve yine süslenmiş atlar da kullanılmakla birlikte kafilenin büyük bir kısmını şemsiyeler

oluşturur. İlçede çeyizin yaya olarak yürüyerek taşınması iki nedenle açıklanmıştır. İlk nedeni bölgede araç giremeyecek kadar dar, eski sokaklar olmasıdır. Dolayısıyla çeyizi yayan veya atlarla taşımak zorunludur. Her ne kadar günümüzde gelin çeyizleri beyaz eşyadan mobilya takımına pek çok ev eşyasını kapsıyor olsa da geçmiş dönemlerde gelinin çeyizinde böylesi büyük eşyalar yoktur. Dolayısıyla diğer nedeni kaynak kişi şu ifadelerle açıklar: “Eskiden buzdolabı yok, fırın yok, koltuk yok. Bir gelinin ne kadar çeyizi olur. O da elden ele taşınıyordu” (Mehmet Serdar Günay, Kişisel Görüşme, 19.12.2022). Artık günümüzde çeyiz her ne kadar araçlarla taşınıyor olsa da gelenek sembolik olarak yaşatılmakta, yayan ilerleyen çeyiz konvoyunda şemsiyeler ve tepsilerde küçük, hafif çeyiz parçalarına yer verilmektedir. Çeyizin taşındığı gün hem kız hem erkek tarafı bol miktarda katmer yapar. Düğüne gelen konuklara, çeyizi taşımaya yardım edenlere katmer ve çerez ikram edilir (Hüsnü Göçken, Kişisel Görüşme, 19.12.2022).

Tire’de “şemsiye düzme” geleneği evlenme adetleri içerisinde sadece çeyiz taşınırken değil aynı zamanda söz kesildikten sonra kız ve erkek evi arasındaki hediyeleşme sırasında da uygulanmaktadır. Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi Anadolu’da düğün hediyeleşmesi genellikle tepsilerle yapılırken, Tire’de şemsiyelerle yapılır. Nişan öncesinde ilk olarak erkek tarafı şemsiyelerle ve bir dizi halinde kız evine giderler. Şemsiyeler güzelce süslenir. Çeşitli ikramlarla birlikte süslü şemsiyelerin üzerine gömleklik, eteklik kumaş, oyalı çember vb. hediyeler konur ve kız evine götürülür (bkz. Şekil 1,2,3,4,5,6). Çeyiz taşıma adetinden farklı olarak hediyeleşmede şemsiyeleri taşıyan grubun önünden bir çarşaf gider. Kız evine varıldığında bu çarşaf açılır ve hediyein kim tarafından yollandığı söylenerek çarşafın üzerine bırakılır. Hediyeleşmede önce erkek tarafı kız evine hediyelerini götürür. Şemsiyeleri taşıyanlar erkek tarafının yaşça büyük olan kadınlarıdır. Kadınların sayıca yetersiz kalması durumunda küçük erkek çocuklarından da yardım alınır. Ancak çeyiz taşıma adetinden farklı olarak yetişkin erkeklerin bu törene katılmasına izin verilmez. Erkek tarafından yakın akraba ve dostlardan her biri bir şemsiye düzer. Kendi aldığı hediyeleriyle kendisi bir şemsiye süsler ve kendisi götürür. Şemsiye götürme sabahtan olur. Öğleden sonra da nişan merasimi yapılır (Halil Altın, Kişisel Görüşme, 10.12.2020).

Nişandan birkaç gün sonra veya takip eden bir hafta içinde kız tarafı iadeyi ziyarette bulunur. Bu sefer kız tarafı aynı şekilde damada hediyelerini götürür. Kadınlar tarafından uygulanan bu gelenekte oyun ve müzik yoktur. Ancak kişilerin maddi durumuna da bağlı olarak on, yirmi şemsiyenin rengârenk süslenerek düzülmesi bu gelenek çok güzel bir görsel şölen niteliğindedir. Örneğin Başköy inciri ile meşhur olan Tire’nin zengin ve büyük köylerinden birisidir. Burada “şemsiye düzme” geleneği hem hazırlanan şemsiyelerin sayısı hem verilen hediyeler bakımından oldukça ihtişamlı olur (Mesude Çatal, Kişisel Görüşme, 10.12.2020). Kız ve erkek evleri arası hediyeleşme günümüzde hala devam etmekle birlikte “şemsiye düzme” adeti unutulmaya yüz tutmuştur.

Şekil 1. Tire “şemsiye düzme” geleneği (10.12.2020)

Şekil 2

Şekil 3

Şekil 4

Şekil 5

Şekil 6

Şekil 2, 3, 4, 5, 6: Tire “şemsiye düzme” geleneği (19.12.2022).

İzmir’in diğer ilçelerinde ve hatta Batı Anadolu genelinde benzerine rastlanmayan bu uygulama ile ilgili sorduğumuz “Neden hediyeleri ve çeyizleri şemsiyelerle taşıyorsunuz? Özel bir anlamı var mı?” veya “Ne zamandan beri bölgenizde bu gelenek uygulanıyor?” sorularına açıklayıcı bir yanıt alınamamıştır. Bölge halkı atalarımızdan böyle gördük şeklinde ifade ettikleri geleneğin zamansal derinliği, anlamı ve amacına yönelik bir bilgiye sahip değildir.

Her ne kadar uygulama zamanı ve şekli farklı olsa da şemsiye sembolünün kullanıldığı bir diğer geleneksel pratiğe İzmir’in Mordoğan ilçesinde rastlanır. Mordoğan beldesinde gelin kıza baba evinden çıkartılırken “gelin şemsiyesi” denen bir şemsiye açılır. Bu uygulamada amaç gelinin yüzünün gözükmemesini sağlamaktır. Pek çok bölgede gelin kızın yüzünün örtülerek göstermek istenmemesi uygulanagelen bir adettir. Ancak gelinin yüzünün kapatılması için duvak, yazma, vb. materyaller yerine şemsiye kullanılıyor olması benzerine pek rastlanılmayan bir uygulama olması bakımından ilgi çekicidir. Mordoğan ilçesinde de halk geleneğin anlam ve derinliğine ait bir bilgiye sahip değildir. Oysaki özellikle geçiş döneminde yapılan bu inanç ve ritüellerin bir amacı olmalıdır. Bu da kişinin “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır (Örnek, 2014: 183). Çünkü yaygın olan inanca göre insan geçiş dönemlerinde güçsüzdür ve zararlı etkilere açıktır.

Doğanın egemenliğinin azaldığı günümüz sanayi toplumlarında geleneksel törenlerin oluşum, uygulanış ve aktarılış biçimleri bağımsızlaşıp endüstriyel birer metaya dönüşmüştür. Bu dönüşümle geleneksel törenler topluma ait kültürel özelliklerinden uzaklaşarak özgünlüklerini kaybetmiş ve standartlaşmışlardır. (Sarıkaya, 2019: 98). Bu noktada küreselleşmenin kültüre de etkisi kaçınılmazdır. Günümüz dünyasında insanlar, yaşamlar, mekanlar gibi kültür de tek tipleşmeye zorlanmaktadır (Adorno, 2011: 19). İnanca dayalı olarak ortaya çıkmış pek çok geleneksel uygulamanın zamanla işlevini yitirmesi gibi “şemsiye düzme” geleneğinin de özünde var olan ancak günümüzde toplum hafızasından silinmiş izleri olmalıdır. Nedeni bilinmeksizin uygulanmaya devam edilen bu ritüel gibi bugün yaşatılan birçok adet ve inanmanın eski Türk inançlarından izler taşıdığını görürüz. Halk bu adet, inanma ve bunlara bağlı pratiklerin eski geleneklerden geldiğini bilmektedir. Bu da bize birçoğu ritüel işlevini kaybetmiş Türk inanç kalıntılarının adet adı altında yaşadığını göstermektedir (Artun, 1998: 86).

Şemsiye sembolünün Türk inanç sistemi içerisindeki izlerini araştırdığımızda, sembole ait inançsal kalıntılar bizi MÖ 1059-249 yıllarına kadar götürür. Tarihte ilk Türk varlığı bir kısım araştırmacı tarafından eski Çin kaynaklarında rastlanılan Hiung-nu adı üzerinden MÖ. IV. yüzyıla dayandırılır. M.Ö. III-IV. yüzyıllarda ortaya çıkmış olan Hyung-nu kelimesinin yerine daha öncesinde eski dilde *Syun-yün* terimi kullanılıyordu (Zelyut, 2008: 16). Bu yorum, Hun varlığını Çin’de *Sun* etnonimine dayandırır ve Hyung-nu kelimesinden daha eski bir kullanım şekli olduğunu ileri sürer.

Yunanlıların Skit, İranlıların Saka ve Çinlilerin Se ismi altında birleştikleri bu Altay kavimleri, Türk varlığını M.Ö. 7-8. yüzyıllara kadar dayandırırken (Togan, 1946: 45) Esin, MÖ 1059-249 yılları arasında varlık gösteren Çu halkının çoğunluğunu proto-Türk sayar (Esin, 2001: 19). Göçebe kökenli olan eski Çular kâinatı silindirik gövdeli ve kubbeli bir otağa ya da üstünde otağ veya şemsiye bulunan iki tekerlekli bir arabaya benzetmişlerdi (Esin, 2001: 39).

İlk Türk varlığı olduğu düşünülen ve Proto-Türk olarak tanımlanan Çularda kubbe ve şemsiye gök simgeleriydi. Gök Tanrı’ya inanan Çular hükümdarın Gök Tanrı’nın neslinden olduğuna inanılıyordu ve kutup yıldızı Gök Tanrı’nın sarayı olarak düşünülüyordu. Tarihte bilinen ilk Türk devleti olan Asya Hun Devleti döneminde de Türkler Gök Tanrı’ya inanıyor, hükümdarın

otağı şemsiye ve gökyüzünü çağrıştırıyordu. Görülmektedir ki hem kutsallığına inanılan gökyüzü hem Türk yaşantısı ve aileyi temsil eden çadır şemsiye ile özdeşleştirilmektedir.

Tire ilçesine kültürel kimlik bağlamında baktığımızda bölgede yoğun bir Yörük varlığı görülür. Yörük adının manası ve varlığının sembolü konar-göçer yaşam şeklidir ve bu yaşam şekli geleneksel Türk yaşantısında da köklü bir geçmişe sahiptir. Konar-göçer yaşamın vazgeçilmezi olan keçe ve kıldan yapılmış çadırlar Türk kültüründe özgürlüğün sembolüdür. Çadır kelimesinin etimolojisine baktığımızda kelimenin kökenine dair iki farklı görüş ile karşılaşırız. Bir görüşe göre çadır sözcüğü Türkçe olup birleştirmek manasına gelen “çatmak” fiilinin kökünden türemiştir. Bir diğer görüşe göre sözcük Sanskritçe “şemsiye, gölgelik” manasına gelen ve Farsçaya “çetr” şeklinde geçen “chattra” kelime kökeninden gelmektedir (Göner, 2022: 13).

Bu bilgiler ışığında bugün İzmir Tire ilçesinde ailenin temellerinin atıldığı bir düğün uygulamasında şemsiye sembolünün karşımıza çıkması ilgi çekicidir. Kutsal aile bağlarının başlangıcı sayılan düğün günü açılan şemsiyelerin üzerinde taşınan gelin eşyaları, eski Türk inanç ve sosyal yaşamına dair kültürel izler taşır. Günümüzde gerçekleştirilen geleneğin kültürel kodları her ne kadar bölge halkı tarafından bilinmiyor veya hatırlanmıyor olsa da evlenecek kızın kötü enerjilerden korunması, ilahi bir güç tarafından kutsanması isteği ile Gök Tanrı dönemlerine ait bir inancın kültürel aktarımla yüzyıllar sonraya sirayet etmiş bir yansıması olmasının kuvvetle muhtemel olduğu düşüncesine sahibiz.

Sonuç

“Şemsiye düzme” geleneği, İzmir ili Tire ilçesinde 10 Aralık 2020 ve 19 Aralık 2022 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz alan çalışmaları ile bölgenin düğün gelenekleri içerisinde tespit ettiğimiz, çeyiz ve hediyeleşme adetlerinin bir uygulama şeklidir. “Şemsiye düzme” adetinde gelinin çeyizi veya kız ve erkek evlerinin birbirlerine karşılıklı verdikleri hediyeler süslenmiş şemsiyelerin üzerinde taşınır. Bölge halkı uygulamakta oldukları bu geleneğin zamansal derinliği ve anlamına yönelik bir bilgiye sahip olmasa da şemsiye sembolüne ait inançsal kalıntılar bizi MÖ 1059-249 yıllarına kadar götürür. İlk Türk varlığı olduğu iddia edilen ve Proto-Türk olarak tanımlanan Çu Hanedanı’nda kubbe ve şemsiyenin gök simgeleri olduğu görülür. Asya Hun Devleti döneminde de Gök Tanrı’ya inanan Türkler için şemsiye ve gökyüzü hükümdar otağını çağrıştırır. Şemsiye hem kutsallığına inanılan gökyüzünün hem eski göçebe Türk yaşantısını temsil eden çadırın sembolüdür.

Tire “şemsiye düzme” geleneği, Türk kültüründe önemli görülen şemsiye sembolünün kullanıldığı bir gelenek olmasının yanında aynı zamanda Türk kültüründe üç önemli geçiş döneminden biri olan ve Türkler için kutsal sayılan aile kurumunun temellerinin atıldığı evlenme ritüelleri dâhilinde yaşatılan bir gelenektir. Türk toplumlarında geçiş dönemi ritüelleri tarih boyunca dört dini inanç sisteminin izlerini taşır. Bunlardan ilki eski Türk dini olan Gök Tanrı inancıdır. Günümüzde inanca dayalı olarak ortaya çıkmış pek çok geleneksel uygulama gibi “şemsiye düzme” geleneğinin de sahip olduğu kültürel izler toplum hafızasından silinmiştir. Nedeni bilinmeksizin uygulanmaya devam edilen bu ritüel gibi bugün yaşatılan birçok adet ve inanmanın eski Türk inançlarından izler taşıdığını görürüz. Halk bu adet, inanma ve bunlara bağlı pratiklerin eski geleneklerden geldiğini bilmektedir.

Varlığı İzmir ili Tire ilçesi ile sınırlı olan “şemsiye düzme” geleneğinin uygulama örneğine günümüzde nadiren rastlanır. Tire ilçesi düğünleri hediyeleşme ve çeyiz götürme uygulamaları artık çoğunlukla bölgeye has bir uygulama şekli olarak karşımıza çıkan süslenmiş şemsiyeler kullanılarak değil, Anadolu genelindeki gördüğümüz gibi tepsi ve sepetlerle yapılmaktadır. Günümüzde geleneksel törenler oluşum, uygulanış ve aktarılış biçimlerinde yaşadıkları dönüşümle kültürel özelliklerinden uzaklaşarak özgünlüklerini kaybetmekte ve

standartlaşmaktadır. Sahip olduğu bölgesel özellikleri ile kültürel bir zenginlik ve çeşitlilik sergileyen geçiş dönemi ritüelleri günümüz dünyasında tek tipleşmekte, yaşadığı dönüşümlerle artık birbirlerine çok benzeyen yapılara bürünmektedir.

Kendine has yapısını tarife ve tarihi kültürel izlerini izaha çalıştığımız “şemsiye düzme” geleneği, İzmir ili Tire ilçesi düğün gelenekleri içerisinde yer alan, tek tipleşmeye başlayan yaşamlarla izlerini kaybetmeye başladığımız kültürel bir değerdir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2011). Kültür endüstrisi. (N. Ü.-M.-E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Artun, E. (1998). Tekirdağ halk kültüründe geçiş dönemleri doğum-evlenme-ölüm. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.
- Boratav, P. N. (1973). 100 soruda Türk folkloru (inanışlar, töre ve törenler, oyunlar. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Çeliker, D.- Genç, M. (2019). Isparta evlenme adetleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Art-e Sanat Dergisi, C. 12, Özel Sayı.
- Darga, M. (2013). Anadolu’da kadın on bin yıldır eş, anne, tüccar, kraliçe. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demir, S. (2017). Sandık ve çeyiz kültürüne müzeografik (müze işlemleri) açıdan yaklaşmak. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor/Edebiyat Dergisi, C. 23, S. 89.
- Esin, E. (2001). Türk kozmolojisine giriş. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Emiroğlu, K.- Aydın, S. (2003). Antropoloji sözlüğü. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gök, S.- Savaş, C. (2023). Korkuteli yöresi düğün geleneklerinin müzik folkloru açısından incelenmesi. Rast Müzikoloji Dergisi, 11(1).
- Göner, G. (2022). Türklerde çadır kültürünün gelişimi. GAB Akademi, Vol. 2, S. 3, Aralık.
- Kademoğlu, O. (1999). Çeyiz sandığı. İstanbul: Duran Ofset.
- Karakalle, A.- Özbağı, T. (2018). Somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında çeyiz geleneği “Erzurum örneği”. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. Y: 24, S: 3.
- Koç, F. – Durmaz, K. (2019). Evlenme ve çeyiz geleneklerinde giyim eşyaları (Giresun ili Şebinkarahisar örneği). Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 2.
- Nutku, Ö. (1993). Osmanlılarda çeyiz. TDV İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Cilt VIII.
- Mutluer, Z – Can, M. (2021). Geçmişten günümüze Erzurum çeyiz geleneği. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, C. 27, S. 47, DOI: 10.32547/ataunigsed.948350
- Örnek, S. V. (1995). Türk halk bilimi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). Türk halk bilimi. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Rice, T. T. (1998). Bizans’ta günlük yaşam. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Sarıkaya, S. (2019). Gösteri toplumunda geleneksel törenlerin dönüşümü: doğum, düğün ve cenaze törenleri üzerine bir inceleme. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Togan, Z. V. (1946). Umumi Türk tarihine giriş, en eski devirlerden 16. asra kadar. İstanbul: İsmail Akgün matbaası.
- Toptaş, K. (2019). Akadca çivi yazılı belgelerde çeyiz. Türk Tarih Kurumu Belleten, 83(297), 407-427.

Yakıcı, A. (1991). Dügün kelimesi ve kültürümüzdeki yeri. Milli Folklor Dergisi, 11.

Yeşil, Y. (2014). Türk Dünyası'nda geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.3, S.9.

Zelyut, R. (2008). Yabancı kaynaklara göre Türk kimliği. Ankara: Fark yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Mehmet Çaylı, İzmir Tire Eğridere köyü 1951, iki çocuk babası, çiftçi, ilkokul mezunu, koyun keçi çobanlığı yapmış, dilsiz ve dilli kaval çalıyor, 2008 yılında kurulan “Gökçen Efe Derneği'nin kurucularından. (Görüşme: 19.12.2022)

Mehmet Serdar Günay. İzmir Tire Eğridere köyü 1974, evli, üç çocuk babası, lise mezunu, çiftçi, 2008 yılında kurulan “Gökçen Efe Derneği'nin kurucularından. (Görüşme: 19.12.2022)

Hüsnü Göçken. İzmir Tire 1980, evli, bir çocuk babası, Tire Halk Eğitim Merkezi ikinci kademe halk oyunları antrenörü, lise mezunu. (Görüşme: 19.12.2022)

Halil Altın, Denizli Çameli 1986, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisat Bölümü ve Anadolu Üniversitesi Dış ticaret bölümü mezunu, on senedir halk oyunları eğitimliği yapıyor, evli, bir çocuk babası, 2012 yılından beri Tire Halk Eğitim Merkezi ikinci kademe halk oyunları antrenörü, 2015 yılından beri Tire'de yerleşik. (Görüşme: 10.12.2020)

Mesude Çatal, İzmir Tire 1950, evli, iki çocuk annesi, ilkokul mezunu, ev hanımı. (Görüşme: 10.12.2020)